

Skelleftebygden

TIDNING FÖR LOKALHISTORIA

1/2024

Tema: Bonnstan –

Foto: Torbjörn Gustafsson

– och övriga kyrkstäder i skelleftebygden.

Innehåll

S. 3	<i>Socknens självklara mötesplats</i>	<i>Rolf Granstrand, Sunnanå</i>
S. 4	<i>Kyrkstaden i äldre tid</i>	<i>Ulf Lundström, Degerbyn</i>
S. 6	<i>Nåd och demokrati i skelleftebygden</i>	<i>Arne Andersson, Bjurfors</i>
S. 8	<i>När Bonnstan återuppstod</i>	<i>Elisabeth Engberg, Norrböle</i>
S. 10	<i>Västerbottens kyrkstäder</i>	<i>Pernilla Lindström, Frostkåge</i>
S. 13	<i>Välkommen till Bonnstan!</i>	<i>Erna Forsman, Bureå</i>
S. 14.	<i>Bygdens politiska centrum</i>	<i>Tomas Marklund, Morön</i>
S. 16	<i>När Bonnstan brann!</i>	<i>Stig Sandström, Ersmark</i>
S. 18	<i>En kammare bland andra</i>	<i>Kalle Boström, Erikslid</i>
S. 20	<i>Midsommar igen ...</i>	<i>Torbjörn Gustafsson, Sjungande Dalen</i>

Tidskriften *Skelleftebygden* ges ut av SKEFO, Skelleftebygdens lokalhistoriska förening.
Rolf Granstrand, redaktör och ansvarig utgivare 070-266 87 23, rolf.granstrand46@gmail.com
Peter Grahn, redigering och grafisk form - Tryckt av Skellefteå Tryckeri AB 2024.
Foton – om ej annat anges – från Skellefteå museums bildarkiv

Föreningens adress:

Skelleftebygdens lokalhistoriska förening, SKEFO
Nordanå, 931 33 Skellefteå
www.skefo.se

Ordförande:

Rolf Granstrand, 070-266 87 23,
e-post: rolf.granstrand46@gmail.com

Vice ordförande:

Tomas Marklund, 072-200 28 83

Medlemsavgifter:

Enskild medlem: 200 kr
Familj 2 personer: 220 kr
Ungdom under 20 år: 25 kr
PostGiro: 148688-5

***Glöm inte att betala medlemsavgift
för 2024, gärna före årsmötet***

Välkommen till SKEFO:s årsmöte 2024
måndagen den 15 april kl. 18:30-21:00 på IOGT

**Kl. 18:30 Föreläsning om Bonnstan och våra
andra kyrkstäder - av Pernilla Lindström,
Skellefteå museum**

**Därefter fika av bästa slag. Och så sedvanliga
årsmötesförhandlingar.**

(Se Lokalhistorisk Portal för årsmöteshandlingar, bokslut m.m.)

Varmt välkommen önskar SKEFO:s styrelse

Socknens självklara mötesplats

De äldsta beläggen för en kyrkstad vid sockenkyrkan i Skellefteå är från 1620-talet, vilket framgår av Ulf Lundströms artikel på följande sidor. Men sannolikt har den haft embryon långt tidigare, eftersom behovet att kunna övernatta framme vid kyrkan för de långväga sockenborna rimligen funnits lika länge som själva kyrkan. Inte minst under årtiondena kring år 1500, då den nya sockenkyrkan i sten byggdes av bönder från hela socknen, som kom att vistas i veckor och kanske ibland månader vid bygget.

Av Ulfs artikel framgår också att vi under hundratals år haft en tradition av kyrkbåtsfärder under sommarhalvåret från byar som Bäck, Burvik och Ursviken; något som knappast är en del av självbilden i Skelleftebygden i våra dagar. Kyrkbåtar förknippas vi med Siljan och andra stora sjöar i Dalarna! Kanske dags återuppta denna tradition, åtminstone vid riktigt högtidliga tillfällen ...

Kyrkstaden - fr.o.m. Skellefteå stads tillkomst 1845 allt oftare kallad "Bonnstan" - har varit den givna mötesplatsen för hela den vidsträckta socknen, från Kinnebäck i norr till Bäck i söder, från Burvik i öster till Norsjö och Stavaträsk i väster. Men för drygt 200 år sen var det också en plats för religiös och politisk konflikt, vilket framgår av Arne Anderssons artikel på sid. 6. Och kanske rent av en av födelseplatserna för den svenska demokratin!

Även i lugnare tider har sockenstugan, kyrkan och bonnstan varit bygdens politiska centrum och det var här den kommunala demokratin så sakteliga växte fram mot slutet av 1800-talet; något som Tomas Marklund berättar om i sin artikel på sid. 14.

Elisabeth Engberg skildrar den spännande perioden kring andra världskriget, då Bonnstan återuppstod efter en lång tid av nedgång och förfall. Midsommarfirandet 1953 kan ses som startpunkten för "Den Nya Bonnstan", som vi känner och uppskattar idag. Och där Kammarägarföreningen med Erna Forsman i spetsen hälsar oss välkomna på visit hela sommaren! (s.13) Och där en ung FN-soldat vid 1960-talets slut satsar sina hopsparade slantar för att förvärva släktens bonnstadskammare! (Se sid. 18)

Pernilla Lindström, byggnadsantikvarie vid Skellefteå museum och ledamot av SKEFO:s styrelse, sätter i en längre artikel in Bonnstan i ett större sammanhang av norrländska kyrkstäder. (sid. 10) Inte minst Skelleftebygden har ju en hel rad kyrkstäder; förutom Bonnstan också i Burträsk och Lövånger liksom i Byske och Jörn. Dom har nu alla skydd av kulturskyddsregler och -myndigheter liksom av lokalhistoriska amatörer, men dom hotas förstås - liksom alla äldre träbyggnader - att bli lågornas rov. Stig Sandström skriver om några av de mest ödeläggande bränderna i kyrkstaden i Skellefteå på sid. 16. Kanske kan ökad varsamhet och ny teknik bidra till att vi får behålla våra kyrkstäder.

Ibland sägs det att det var kyrkplikten i t.ex. 1686:års kyrkolag, som låg bakom framväxten av våra kyrkstäder. Att man var ålagd att bevista gudstjänsten och att man därför byggde sig stugor eller kamrar kring kyrkan för att ha någonstans att bo. Men då missar man lätt själva poängen ...

Det var nog snarare "kyrklusten" och viljan att komma samman i den stora socknen som var drivkraften. Kyrkan kunde erbjuda tröst, mening och nåd i en hård och strävsam vardagstillvaro. Och kyrkstaden erbjöd umgänge, kontakter, nyheter och handelsvaror; ja, kanske rent av en livspartner. Och även i vår tid, som erbjuder så många alternativ, så är Bonnstan inte sällan den naturliga mötesplatsen ... Väl mött, om inte förr så till midsommar!

Rolf Granstrand, ordf./SKEFO

Kyrkstaden i äldre tid

ULF LUNDSTRÖM, DEGERBYN

Kyrkstäder finns belagda från åren 1600–1601 när Johannes Bureus beskriver kyrkstaden i Luleå som han besökte under sin Norrlandsresa. De första skriftliga beläggen på kyrkstugor i Skellefteå socken kommer 1627 i boskapslängden. Bland bönderna i längden nämns även en del fattiga personer vilka ”ähre i Kyrkohusen på Kyrkebordet” (boskapslängd 1627). De hade som regel en ko och några hade dessutom en get. I boskapslängden från 1629 sägs de vara ”Inhyses uti Allmogens Kyrkiohus ” och i motsvarande längd från 1635 noteras ”desse fattie uti i böndrens Huus på Kyrkebordet, och bruke ingen Jordh”. De fattiga som bodde på Kyrkebordet brukade under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet släppa ut djuren längs vägarna där de kunde beta i vägrenen. Gärdsgårdar hindrade djuren från att komma in på åkrar och ängar. Det hände till och med någon gång att en ko kunde komma in i kyrkan.

Från 1621 hade borgarna i Piteå stad stugor och bodar i Kyrkstaden. Efter 1781 hade även handlarna i Umeå stad samma rätt. På 1642 års karta över Prästbordet finns kyrkstadsbebyggelsen markerad på ett område som sträcker sig ungefär från torget i nuvarande kyrkstad och västerut till nuvarande församlingsgården. Strax öster om kyrkstaden finns på 1648 års karta några åkrar som brukas av färjkarlen.

Alla bondehushåll i Skellefteå socken synes ha haft kyrkstuga. Kyrkstaden brann ner 1672 och i en dombok från 1674 sägs att de bönder som byggt på västra sidan av ”Kongsgroopan skulle betala 15 daler kopparmynt till kyrkan om de hade satt upp all tre husen, dvs stuga, bod och stall. På 1686 års karta har kyrkstaden ungefär samma utsträckning som tidigare. Längre fram i tiden nämns enbart att bönderna hade stuga och stall.

Från mitten av 1700-talet börjar befolkningen att öka efter den långa perioden med återkommande krig som kännetecknade Sveriges stormaktstid. På 1764 års karta har en liten kyrkstad tillkommit vid Kläppen, där nuvarande gravkapellet ligger. Dessutom finns kyrkstugor längs en väg från den stora kyrkstaden och norrut mot Klockarberget. Den kyrkstaden kallas Löten, sannolikt efter dialektordet laut -a f. som har flera betydelser, men här sannolikt ’byallmänning’. Området fick efter 1845 namnet Gammelstan. Vägen låg något öster om Klockarbergsvägen och var en föregångare till denna.

I början av 1800-talet ville de lokala myndigheterna begränsa rätten till kyrkstuga för alla bönder genom att hänvisa till ordningsproblemen som rådde i kyrkstaden. Ett annat sätt att angripa problemet var att en soldatpatrull fick patrullera och hålla ordning. Den lösningen kom på 1790-talet. Ansträngningarna mot ordning gav frukt och 1817 stadgades genom ett kungligt brev att endast bönder som bodde minst en

mil från kyrkan hade rätt till en egen kyrkstuga. Men beslutet gick inte att genomdriva och skulle ha mötts av protester. Sannolikt beroende på att i kyrkstaden levdes ett rikt umgängesliv med nöjen och ledighet från vardagens slit.

Men när den största kyrkstaden brann ner 1835 tog myndigheterna chansen att genomdriva riksdagens beslut. För att uppföra ny kyrkstuga och stall krävdes ett tillstånd från länsstyrelsen (exempel på sådant tillstånd finns på sid 19). Vid branden 1835 klarade sig de mindre kyrkstäderna på Kläppen, Löten samt Brännan som var en kyrkstad som tillkommit sedan 1700-talet. Den del av kyrkstaden Löten som låg söder om nuvarande Prästvägen drabbades dock av branden. I dessa tre mindre kyrkstäder kunde bönderna ännu en tid ha kvar sina kyrkstugor, så länge de gick att använda. Detta enligt ett beslut av länsstyrelsen 4/12 1835. Det synes även ha gällt de bönder som bodde inom en mil från kyrkan. År 1847 hade två bönder i Myckle var sin kyrkstuga enligt en brandsyn från samma år. Här började också bonden Anders Markstedt att inleda sin handelsbana genom att ha sin försäljning i en kyrkstuga. Men i juni 1852 kom länsstyrelsens beslut att dessa tre mindre kyrkstäder skulle flyttas till den stora kyrkstaden och detta för att hantera oordningen. Det skulle bli för dyrt att ha ordningsmän för varje kyrkstad.

Foto av Kläppen från Sunnanå-sidan i början av 1860-talet. Där fanns 76 kyrkstugor och fyra borgarhus. Längst till höger skimtar prostgården. För karta se sid 6.

En del av stugorna flyttades till den centrala kyrkstaden medan andra stugor såldes och flyttades till byarna. En stuga om såldes var den s.k. Lundskogkammaren som såldes till Degerbyn redan 1835 för att användas som fattigstuga. Det är oklart var den har stått.

Efter 1835 fick kyrkstadsbebyggelsen en mindre utbredning. Genom att bönderna skulle ha minst en mil till kyrkan för att ha kyrkstuga minskades antalet stugor. År 1834 hade Norsjö med kapellet Jörn brutits ut ur Skellefteå socken vilket innebar en ytterligare minskning av kyrkstadsbebyggelsen. När kyrkstaden byggdes upp efter 1835 genomdrevs att de nya husen skulle byggas i två våningar för att spara på marken. Prästerna och klockaren ville inte avstå mark till kyrkstaden vilken i stället kunde nyttjas som äng. På 1870-talet blev Byske egen kommun och församling vilket ytterligare minskade behovet av kyrkstugor. En omlokalisering av stugor skedde i och med att de mindre kyrkstäderna försvann och byggnader flyttades till den stora kyrkstaden som nu var ensam kvar. Husen som flyttades från de mindre kyrkstäderna var stugor i en våning.

Kyrkbåtar även i skelleftebygden!

De allra flesta i den vidsträckta socknen Skellefteå tog sig till kyrkan med häst och kärra eller gående. Men från kustbyarna söder om Skellefteälven samt från byarna nedströms kyrkan vid samma älv använde man länge båten som ett transportmedel. En by där kyrkbåtar finns belagda är Bäck, där man lotade vem som skulle tillhöra kyrkbåtslaget och lagen noterades i domboken för att ha laga kraft. Byn tycks ha haft tre kyrkbåtslag och båtarna låg sannolikt vid Kastfjärden. Även i Bureå synes man haft tre kyrkbåtslag. Från Bureå finns också muntliga uppgifter om kyrkbåtar från senare tid, kanske då slutet av 1800-talet, som redovisas av Albert Eskeröd. En meddelare från Bureå uppger att man dels hade

större båtar med tre par åror som var ca 8,5 m långa som rymde 16–18 personer. Dels hade man mindre båtar med ett eller två par åror. Båtarna kunde ägas av båtlag eller enskilda personer. På 1700-talet finns även uppgifter i domböcker att man rodde från Östra Falmark. Sannolikt har man åkt med båt längs Bureälven till Bodaträsket och sedan över den sjön till Båtviken. Därefter har man gått längs bäcken över till havet vid Yttervik. Där hade man en annan båt och färden fortsattes över Ytterviksfjärden, Småälvarna, över till Skellefteälven och vidare till kyrkan. Från Burvik finns muntliga uppgifter om kyrkbåtar. Även byn Hjoggböle vid Bureälven rodde vid kyrkbesök längs Burälven fram till Långviken och därifrån använde man vägen till kyrkan i Skellefteå. Byarna vid Skellefteälven nedströms kyrkan samt byn Lund rodde också till kyrkan i äldre tid. Ytterursviken fick väg i början av 1820-talet men vägen var tänkt att användas när isen varken bar eller brast. Alltså sommartid med båt och vintertid med häst och släde. Kyrkbåtarna i området fick en fortsättning 1867 när små ångbåtar sattes in på Skellefteälven vilka gick ända ner till Burvik. Även till kyrkorna i Burträsk, Kalvträsk, Lövånger och Malå har kyrkbåtar använts.

Kyrkbåt från Bygdsiljum. Observera sittbänkar längs relingarna. Foto 1928 av Ragnar Jirlow/Nordiska museet.

Kyrkbåtarna lade sannolikt till i en dåtida vik nedanför Kyrkstaden. Viken syns på 1642 års karta över Prästbordet. Längre tillbaka i tiden, sannolikt fram till 1500-talet, kunde kustens skutor gå upp till kyrkan. Den gamla hamnen blev sedan båtplats för mindre båtar.

ULF LUNDSTRÖM

Litteratur:

Människor och miljöer i Skelleftebygden under 1800-talet. Ett bidrag till Skellefteås historia. Del 2. Umeå. S. 634–645, 966–969. Författare Ulf Lundström 2008.

Nåd och demokrati i skelleftebygden

ARNE ANDERSSON, BJURFORS

I början av 1800-talet kom skelleftebygden att bli rikskänd genom en grupp drängar och pigor som utmanade överheten och i allt väsentligt också vann sin kamp. Det var en kristen väckelse som själva läste och tolkade Luther. Det sägs lite skämtsamt att nyläsarna även läste Bibeln men då endast om den överensstämde med Luther. Luther betonade ju nåden och inte de egna gärningarna. Detta kom till sin spets när de nya kyrkliga böckerna kom i början av 1800-talet och som nyläsarna tolkade som gärningslära.

Det fanns sannolikt fler anledningar till att det hände just i Skellefteå. Det ryska kriget 1809 hade medfört ekonomiska och fysiska umbäranden såväl som ett minskat förtroende för myndigheter. Landshövdingen avsattes för sitt agerande under kriget och att kyrkoherde Ström flydde söderut när ryssen kom gjorde knappast saken bättre.

Ur ett kyrkligt perspektiv hade man under 1790-talet haft den stockholmsbaserade kyrkoherden Nordin med församlingen som prebende. Många menar att han aldrig satte sin fot i pastoratet förrän han utnämndes till biskop och besökte Skellefteå vid kyrkans 300 årsjubileum 1807. Efter honom kom nämnde Ström som genom att uppföra en praktfull prästbostad, nuvarande Stiftsgården, knappast stärkte sina aktier bland den mindre bemedlade befolkningen. Det fanns med andra ord ett ganska tydligt upplägg för förändring då många önskade bättre arbetsförhållanden och inflytande samtidigt som den lokala överheten tappat i förtroende.

Skelleftebygden hade också vid den tiden hög läskunnighet. Nyläsarna kom att samla många av just dessa läskunniga och höll samlingar i kyrkstaden för att sedan komma till kyrkan lagom till nattvarden. Kyrkstaden, Bonnstan, var vid den här tiden bygdens träffpunkt. Gerhard Gerhardsson, Anders Larsson och Maja-Lisa Söderlund var de mest namnkunniga i rörelsen och var väldigt unga för att utmana makten, bara runt 20 år. Dom var inte heller bemedlade eller hemmansägare. Den unga pigan Maja-Lisa blev med tiden kanske den mest kända av dem genom sin korrespondens med C O Rosenius.

I Norrland hade man genom de stora avstånden ett slags undantag från konventikelplakatet genom byaböerna. Genom dem och samlingar i bonnstan kom nyläsarna att sprida sina tankar och ideer om att varje människa själv har rätt att tolka skrifterna, inte bara prästen och överheten. Nyläsarna hade också herrnhutiska drag som inte i första hand betonade

rätt lära eller rätta ordningar utan istället glädjen över nåden. Pingssten 1819 höll nyläsarna helt öppet gudstjänster i Bonnstan på samma tid som högmässan i kyrkan.

Detta skapade sådana konflikter att kungen beslutar sig för att skicka justitierådet Sylwander till Skellefteå för att gjuta olja på vågorna. Sylwander var själv herrnhutare och

Karta över Kläppen strax före 1850 med 76 kyrkstugor och fyra borgargårdar. Längst till höger prästgården och till vänster bron över Klintforsån med landsvägen mot Norsjö.

hade därför lätt att sympatisera med nyläsarna.

Han träffade bägge parter i det som i dag kallas Skellefteå Landskyrka den 29/11 1819. Ungefär 3000 personer var närvarande i den nyrenoverade och utbyggda kyrkan som på den tiden också hade många läktare. Nyläsarna fruktade att mötet skulle leda till hårda domar över rörelsens ledare. Istället gjordes en kompromiss där prästerna fick ta på sig att ha gjort allt för stora proportioner av det hela och att Gerhardsson och Larsson fick ta tillbaks en del olyckliga uttalanden i stil med att prästerskapets lärdom leder till helvetet. I januari 1820 offentligjordes denna överenskommelse och denna mer inklusiva hållning gentemot väckelserörelser har präglat bygden alltsedan.

Några saker har dock hänt de senaste åren som gjort att man börjat omvärdera nyläsarna och sätta in dem i en större kontext. En är den demografiska forskning som genomförts i Umeå där man hittat strukturer bland den här gruppen som tyder på att de pigor och drängar som utgjorde huvudgruppen flyttade runt i bygderna på ett systematiskt och organiserat sätt och att man kan följa det i kyrkböckerna. Man gjorde så för att sprida sitt budskap. Detta skapade också en oro bland husbönderna över att det organiserade tjänstefolket skulle kunna resa krav på nya och bättre villkor.

Fram till de första åren på 1830-talet, under Sylwanders tid som justitieråd, fick denna grupp frihet att både färdas, arbeta, och att förkunna på ett sätt som sannolikt ingen annan grupp tidigare kunnat i Sverige. Genom vår tidiga folkbokföring har forskare faktiskt kunnat följa nyläsarnas framgång under denna tid och att de också blev pionjärer för demokrati.

För några år sedan gav prof Carl Olivestam ut boken - Experiment i demokrati: religion och samhälle i Skellefteå och Arvidsjaur 1810-1830, där han hävdar att det som hände runt nyläsarna i Skellefteå är Sverige första demokratiska experiment som lyckades. Lyckades i meningen att en mindre bemedlad grupp får igenom sin vilja. Många hade väl försökt men då antingen tvingats i finkan eller att emigrera. Sveriges första framgångsrika demokratiska experiment kan alltså ha uppstått i lilla Skellefteå som inte ens var en stad vid den aktuella tiden.

En annan är att man just gett ut en dagbok på Skellefteå museum som hittats i ett rivningshus i byn Stor-kågeträsk. Den är skriven på 1890-talet av döttrarna i den kanske sista nyläsarfamiljen i skellefteåtrakten.

Dagboken är skriven på dialekt och handlar naturligtvis mycket om livet på en bondgård. Men den ger oss också en inblick i nyläsarnas sammankomster. När man ska ha bönemöte så skulle man hämta 3 saker. En godkänd predikant, helst från Piteå, spelmän då man avslutade bönemötet med dans i logen. Och sist men inte minst, brännvin. Redan här anar vi stora skillnader mot de mer pietistiska väckelser som senare skulle prägla bygden.

Nyläseriet försvagades under andra halvan av 1800-talet för att sedan helt dö ut under 1900-talets första hälft. Man kan bara spekulera i varför? Vad hade hänt om de hade fått behålla sitt inflytande? Hade vi då behövt Musikanternas uttåg? Hur hade folkmusiken bevarats jämfört med senare väckelserörelser?

Nyläsarna kom dels att splittras och försvagas redan under 1800-talet. Många benämner dem också separatister trots att det åtminstone i skelleftebygden inte var meningen att lämna kyrkan. Men i ett större sammanhang kom de nog på något sätt att hamna utanför det framväxande moderna Sverige. De blev inte en del av folkrörelserna som andra väckelser. Det radikala och omvälvande blev med tiden dess motsats.

Martin Lönnebo skriver fyndigt om detta i en artikel om sin barndom. Han sluter sina ögon och i en syn blickar ut i ett svunnet landskap. Han ser nyläseriets folk på väg mot det nya bönhuset som invigdes 1936. ”De är iförda svarta klänningar och kostymer.

Samtidigt är väckelsens folk på väg från ett annat håll med ljusa och blommiga kläder. De möts i hjärtlig atmosfär på bron över bäcken. Kanske talade de om vikten att älska både himmel och jord? Och kanske om den översvinnliga vishet, som heter Motsatsernas förening? ”.

ARNE ANDERSSON

Litteratur:

Carl Olivestam - Experiment i demokrati, Remus Förlag år 2000

När Bonnstan återuppstod

ELISABETH ENGBERG, SKELLEFTEÅ

Skellefteå kyrkstad, eller Bonnstan som den vanligtvis kallas, är en av 16 bevarade kyrkstäder i norra Sverige. Kyrkstädernas ursprung kan spåras tillbaka till 1600-talet och de klassas idag som unika miljöer med stort kulturhistoriskt värde. Kyrkstaden hade under lång tid en viktig praktisk, kyrklig och social funktion i norra Sverige, där avstånden ofta var stora och befolkningen behövde någonstans att övernatta vid kyrkobesök och andra ärenden till socknens centrum.

När samhället förändrades och moderniserades under tidigt 1900-tal började kyrkstadstraditionen i norra Sverige successivt tappa mark. Förbättrade kommunikationer med cyklar, bussar och bilar, och ett upprustat och utbyggt vägnät gjorde att behoven av övernattningsminskade. Även om kyrksamheten var fortsatt stark på många håll var kyrkobesöken inte längre obligatoriska. När kyrkstäderna förlorade sin ursprungliga funktion underhölls kyrkstugor och kammare inte längre som förut och började förfalla. Somliga hotades av moderna stadsplaner, medan andra byggdes om till permanenta bostäder och blev en del av tätorten. Och det var inte bara byggnaderna som gick förlorade. När kyrkstäder revs, flyttades eller byggdes om under tidigt 1900-tal försvann den traditionella kyrkstadskulturen med dem. Även i Skellefteå började kyrkstadens fortsatta existens ifrågasättas, särskilt efter den stora branden 1937, när 40 kammare förstördes och lämningar efter de utbrända husen länge skapade stora svarta hål i bebyggelsen.

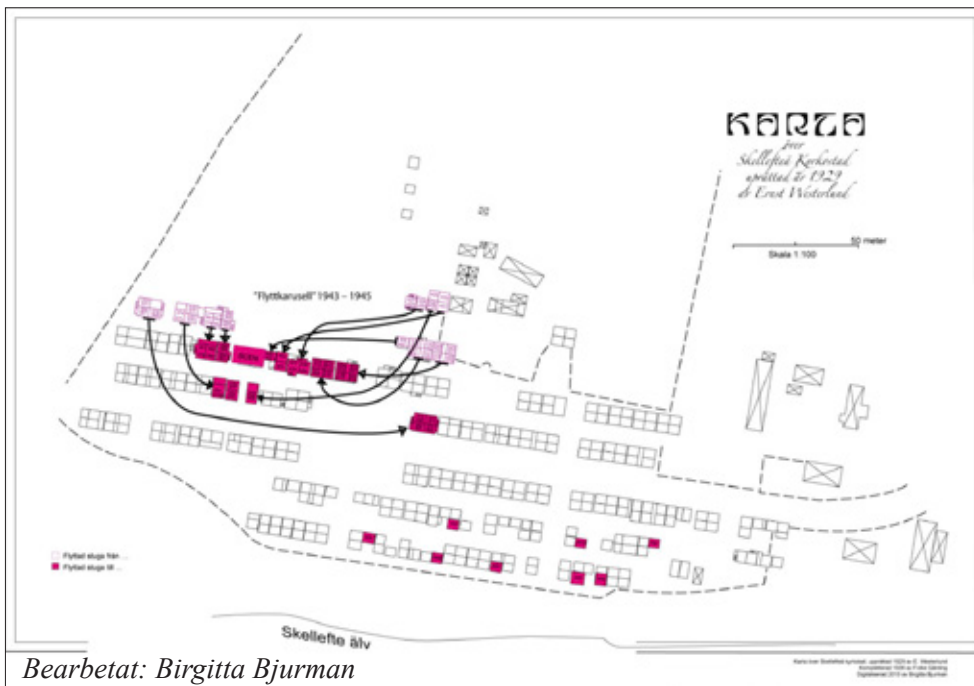
Samtidigt som kyrkstäder demonterades under tidigt 1900-tal började också röster höras som ville värna och bevara det unika kulturarv som höll på att gå förlorat. Redan 1920 talade statliga Byggnadsstyrelsen och Riksantikvarieämbetet (RAÄ) om behovet av en inventering av de kvarvarande kyrkstäderna. Kyrkstädernas betydelse ansågs vara så stor och deras existens så hotad att det var befogat att göra en ingående kulturhistorisk undersökning av såväl kyrkstadsbyggnader som kyrkstadskultur. Trots det uppenbara nödläget kom den aviserade inventeringen aldrig att påbörjas. Först på 1940-talet initierades en systematisk undersökning och dokumentation av de norrländska kyrkstäderna. Denna leddes av en kommitté bestående av länsarkitekter och landsantikvarier i Norrbotten och Västerbotten, samt representanter för Nordiska museet och RAÄ.

Undersökningen blev starten för en samlad räddningsaktion och kyrkstäderna i Skellefteå och Piteå blev först föremål för insatser. Kartor upprättades, bebyggelsen fotodokumenterades och särskilt intressanta stugor beskrevs i detalj.

Nästa steg på vägen mot ett långsiktigt bevarande av de kvarvarande kyrkstäderna blev inrättandet av lokala kyrkstadskommittéer med uppdrag att ansvara för långsiktig vård och skötsel av byggnaderna. I Skellefteå utsågs en kommitté bestående av landstingsman Nils Lundmark och kyrkvaktmästare August Lindgren, utsedda av kommunalnämnden; prosten KA Fellström och kyrkvärden KF Wikström, utsedda av kyrkorådet och redaktör Ernst Westerland, utsedd av Fornminnesföreningen. Prosten Fellström blev kommitténs ordförande och Ernst Westerland dess sekreterare. Kommittén beskriver sitt uppdrag som ”att det huvudsakliga och mest väsentliga av den gamla kyrkstaden måste för framtiden räddas från vandalisering och undergång”.

Under 1940-talet började Bonnstan rustas upp med hjälp av statliga medel. Under kommitténs ledning kartlades ägarförhållanden, ägarförteckningar upprättades och de kammare som saknade ägare såldes på auktion. Ett omfattande renoveringsarbete startade 1943 med statliga medel, i form av vapenfria värnpliktiga vars inkvartering och underhåll bekostades av kronan.

Bearbetat: Birgitta Bjurman

Så kunde de skador som uppstått efter branden 1937 åtgärdas, genom att tre husrader norr om genomfartsvägen reducerades till två. Renoveringsarbetet fortsatte på samma sätt under somrarna 1944 och 1945, med ambitionen att det skulle vara klart till stadens 100-årsjubileum 1945.

Men fortfarande kvarstod hot mot den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen. I december 1946 noterar Ernst Westerlund bekymrat i ett brev till RAÄ att många vill utrusta kyrkstadshusen med elljus för att kunna använda dem som bostäder vid arbetspendling. Det förekom att anställda vid Rönnskärsverken, som hade några mil hem, var mer eller mindre bosatta i Bonnstan under delar av året. Somliga hus hade också renoverats på ett sätt som riskerade att förstöra deras ålderdomliga karaktär:

”Det är inte särskilt glädjande finna kammare som beklänts med Unite och målats smutsbruna eller blå” skriver Westerlund. Gamla fönster och dörrar byttes mot moderna och takspån byttes ut mot plåt eller fiberplattor. Det fanns också hus som var på väg att rivras, fortsätter Westerlund: ”Från tegelbruk i Skelleftetrakten ha ägare av hus fått frestande anbud att sälja till tegelved. Det är på den vägen de flesta kyrkstallarna försvunnit. Av cirka 200 återstår 14. Risken för en planlös rivning här och där i kyrkstaden måste bedömas som ganska allvarlig.”

Ett sätt att komma till rätta med dessa missförhållanden var att etablera en ny ordningsstadga som reglerade vad man fick göra och inte göra i kyrkstaden. Men arbetet tog tid. Inte förrän den 5 mars 1953 kunde en ordningsstadga för Skellefteå kyrkstad fastställas av Länsstyrelsen. Samtidigt utsågs en

kyrkstadsstyrelse. Ernst Westerlund utsågs till styrelsens förste ordförande, ett uppdrag som han hade till 1975. En viktig uppgift för styrelsen var att fortsätta det påbörjade renoveringsarbetet, närmast med nya tak, delvis bekostade av regleringsmedel från bygget av Kvistforsens kraftverk. Behovet av förbättringar på det sanitära området var också stort. Längre bestod sanitetsanläggningen i Bonnstan av två uteddass, ett för män och ett för kvinnor med fyra sittplatser i vardera. Först 1970 byggdes nuvarande servicehus, bekostade av Skellefteå landsförsamling. Under

1970–1980-talen genomfördes också stora exteriöra renoveringar i samråd med kulturbevarande myndigheter. Skadat virke byttes ut och fasader, yttertrappor och balkonger renoverades för att få en större enhetlighet på bebyggelsen och bevara dess 1800-karaktär. Det sistnämnda innebar att det även fortsatt skulle vara förbjudet att installera elektriskt ljus och värme. Den sista större renoveringsetappen genomfördes 1999-2002.

I början av 1950-talet krokade Ernst Westerlund arm med den nye kyrkoherden, Axel Boström, för att gemensamt blåsa nytt liv i kyrkstadstraditionen. En viktig milstolpe blev det första organiserade midsommarfirandet i Bonnstan 1953, som startade en ny tradition som fortfarande lever vidare. Kyrkstadslivet fick en renässans och många började använda sina kammare igen. Ett nytt inslag kom 1971 när Studieförbundet Vuxenskolan tog initiativ till en kyrkhelg i gammal stil med marknad och andra inslag. Dessa två helger är kanske de mest välbesökta arrangemangen under året, med många kammarägare på plats.

Idag har de kvarvarande kyrkstäderna i Norrland ett starkt skydd som byggnadsminnen genom Kulturminneslagen. Skellefteå kyrkstad är som helhet ett byggnadsminne sedan 1982-10-25 med skyddsföreskrifter för byggnadernas exteriörer. Hela Skellefteå gamla sockencentrum, där kyrkstadsområdet utgör en central del utsågs 1997 av RAÄ till en kulturmiljö av riksintresse.

ELISABETH ENGBERG

Skelleftebygdens kyrkstäder

PERNILLA LINDSTRÖM, FROSTKÅGE

I stora delar av Norrland fanns en gång i tiden en kyrkstad i så gott som varje socken. Kyrkstäderna uppvisar än idag stor inbördes variation vad gäller utseende, ofta präglad av platsens förutsättningar och ortens byggnadstraditioner. Det har totalt funnits ett sjuttiofem kyrkstäder i Sverige, av dessa brukar man räkna med att sexton idag finns bevarade. Dessa uppfördes i huvudsak under 1700- och 1800-talet.

Det finns även exempel på kyrkstäder i Västerbottens län från 1900-talet, till exempel Burträsk kyrkstad vars befintliga kyrkstugor uppfördes 1930 efter att de gamla stugorna totalförstördes i en brand samt Malå lappstad vars timmerkåtor uppfördes 1967 och ersatte de äldre kyrkstugorna som brann ner 1909.

Den 20 mars 1695 utfärdade Västerbottens läns landshövding Gustaf Douglas en förordning om rätten att inneha kyrkstuga. Enligt förordningen hade varje hemman rätt till en kyrkkammare samt ett kyrkstall. I kyrkstäder med äldre byggnadsbestånd har kyrkstugorna ofta varit mindre med en eller två kammare och därmed med endast en eller två ägare (eller familjer). Lövånger kyrkstad är ett exempel på en kyrkstad med denna typ av kyrkstugor som bedöms vara uppförda på 1700- och 1800-talet.

Liten enkammarstuga i Lövånger kyrkstad. Foto: Skellefteå museum.

bestod i början av 1900-talet av sex stora stugor med åtta kamrar vardera och en rad med mindre stugor med två kamrar vardera. Två av de större husen flyttades på 1980-talet öster om kyrkan men bara ett av dem finns kvar idag.

Kyrkstäderna i Västerbotten kan delas in i bonnstäder, finnstäder och lappstäder. De kyrkstäder som var byggda av bönder kallades bonnstäder, såsom i Skellefteå och i Byske. Bonnstan i Skellefteå är den av Västerbottens kyrkstäder som av länsstyrelsen bedöms bäst ha behållit sin genuina karaktär. Kyrkstugorna där är i första hand uppförda efter en brand 1835 och innehåller ofta omkring åtta kammare, även om det även finns mindre hus. Unikt för denna kyrkstad är de utanpåliggande loftbroarna som ofta leder upp till andra

Tvåkammarstugor i Lövånger kyrkstad. Foto: Pernilla Lindström, Skellefteå museum.

På 1800-talet blev det vanligare att kyrkstugorna byggdes större och delades upp i flera kamrar, ofta mellan sex-åtta stycken, tillhörande olika ägare eller familjer. Ofta gick man ihop byavis och uppförde dessa kyrkstugor gemensamt. Österjörns kyrkstad

Två utanpåliggande loftbroar till övre våningens kammare i Bonnstan, Skellefteå kyrkstad. Foto: Gustaf Öberg, Skellefteå museum

Två av de stora kyrkstugorna i Österjörns kyrkstad. Foto: Anika Sander, Skellefteå museum.

våningens kammare istället för en invändig trapp. De gamla nedbrunna husen i Burträsk kyrkstad, varav ett sista idag finns kvar, ska i sin tur ha varit de enda bland landets kyrkstäder med utanpåliggande loftgångar.

Lappstäder i inlandet

De kyrkstäder som nyttjades av samerna kallades lappstäder och bestod huvudsakligen av kåtor och stolpbodar. I Västerbotten har funnits både det sydsamiska, det nordsamiska och det skogssamiska byggnadsskicket vad gäller kåtor. Dessa skiljer sig åt i form, material och byggnadsmetod, även om insidans upplägg alltid är densamma. Vilken typ av kåta man använt beror på vilken del av Sapmi man kom ifrån och vilket material som funnits att tillgå där. Bland skogssamerna har timmerkåtan varit vanligast.

På 1600-talet var den vanligaste typen av timmerkåta den sexkantiga men under senare århundraden tog den fyrkantiga timmerkåtan över helt. Malå kyrkstad med sina timmerkåtor och bodar från 1967 är ett exempel på den senare traditionen.

I Fatmomakke kyrkstad har istället bågstångskåtor varit den vanligaste byggnadstypen. Bågstångskåtan byggs med en stomme av björk som sedan kläs med exempelvis näver och torv. Den mest svårfunna bygg-

nadsdelen är bågstången i björk som måste ha den rätta böjen. Lämpliga krumväxta björkar kan man hitta vid kraftiga sluttningar och raviner där stammarna tyngts ned av snö och is. Två bågstänger bildar stommen i bygget, deras storlek och form avgör måtten på den färdiga kåtan.

Skogssamisk kåta i Malå lappstad. Foto: Jürgen Howaldt

Begreppet finnstad har främst använts där merparten av de första nybyggarna varit finnar, till exempel i Lycksele. Byggnadsskicket i finnstäderna var mer eller mindre detsamma som i bonnstäderna. Från och med 1817 utfärdades mer detaljerade bestämmelser och föreskrifter för hur bebyggelsen i kyrkstäderna skulle vara utformade och användas. Byske kyrkstad var en av de kyrkstäder där byggandet reglerades särskilt strikt, bland annat genom ritningar till byggnaderna fastställda av landshövdingen 1875 samt en byggnadsordning som behandlade allmänna principer såsom kostnadsfördelning, rättigheter, anvisningar för gator och gränder, stall, hemlighus, brunnar, brandsäkerhet med mera. Man lade stor vikt vid kyrkstadens utseende och strävade efter likhet, rätlinjighet och ordning. I och med att endast nio hus kom att uppföras och hälften av dem flyttades till Byske från Skellefteå kyrkstad fick kyrkstaden trots detta ett ganska diversierat utseende som dock hålls samman av den röda färgen.

Byske kyrkstad, till vänster i bild en kyrkstuga med åtta kammare flyttad till Byske från Skellefteå kyrkstad. Till höger i bild en av de kyrkstugor som uppfördes efter de strikta regler som togs fram särskilt för Byske kyrkstad. Foto: Pernilla Lindström, Skellefteå museum.

Yngre kyrkstäder, såsom till exempel Burträsk, kan också vara arkitekturtritate. 1933 uppfördes fyra hus för att ersätta de gamla nedbrunna kyrkstugorna. Husen ritades av arkitekt Birger Dahlberg och innehöll sammanlagt 64 kamrar. Idag finns tre av dessa kyrkstugor kvar. Dahlberg var bland de mest tongivande arkitekterna i sin hemstad Skellefteå. I Burträsk municipalsamhälle fungerade han som byggnadskonsulent, det vill säga en byggnadstekniskt sakkunnig person med uppgift att ge råd och anvisningar beträffande byggnader och avge rekommendationer till byggnadsnämnden.

PERNILLA LINDSTRÖM

Den enda kyrkstuga som överlevde branden i Burträsk kyrkstad 1930, med den karaktäristiska loftgångsbron bevarad. Foto: Pernilla Lindström, Skellefteå museum.

Kyrkstugor i Burträsk kyrkstad, ritade av arkitekt Birger Dahlberg 1933. Foto: Pernilla Lindström, Skellefteå museum.

Välkommen till Bonnstan!

ERNA FORSMAN, BUREÅ

Bonnstan används av många olika aktörer och i många sammanhang vid marknadsföring av Skellefteå. Men Bonnstan är mer än en samling kulturminnesmärkta byggnader. Byggnaderna innehåller fortfarande 372 privata kammare samt 2 kammare som ägs av Skellefteå Landsförsamling och Skellefteå museum. Turister är mycket intresserade av Bonnstan och i mån av tid har väl alla vi kammarägare bjudit in besökare och berättat om Bonnstan och vad den betyder för oss. Men skulle vi kunna göra mer?

Värd i Bonnstan 2023

När Skellefteå Kyrkstads Kammarägarförening hade årsmöte 2023 framförde jag ett förslag om att starta ett projekt "Värd i Bonnstan" i föreningens regi.

Syftet var att öka tillgängligheten för turister och ortsbor genom att i organiserad form ha öppna kammare med värdar några dagar per vecka under sommarmånaderna. Förslaget godkändes och ett flertal kammarägare anmälde genast intresse av att delta. Med Kammarägarföreningen som arrangör blev både värdar och besökare olycksfallsförsäkrade vid besök i de kammare som ingick i projektet. Låga dörrposter, branta trappor och höga trösklar kan vara riskfaktorer.

Till slut hade vi 18 kammarägare som var intresserade av att bli ideellt arbetande värdar i sina kammare. Då kunde vi schemalägga värdar 3 dagar per vecka under perioden 14 juni-18 augusti. Det blev onsdagar, torsdagar och fredagar kl 11-15, vilket lämnade måndagar och tisdagar fria för Skellefteå museum och Skellefteå Landsförsamling att ha sina aktiviteter. Vår aktivitet kallade vi "Öppen Kammare".

I samverkan med Kammarägarföreningens styrelse gjordes en enkel broschyr på svenska och engelska om Bonnstan, en trottoarpratare, en hänvisningsskylt och en namnskylt "Värd". Vi är ju alla värdar i våra kammare så vi valde att kalla oss värdar i stället för guider. Marknadsföringen blev blygsam med en affisch på föreningens informationstavla i Bonnstan, en notis på Facebook samt Visit Skellefteå. Vi såg sommaren 2023 som en testperiod.

Hur gick det med Värd i Bonnstan?

Alla värdar var mycket nöjda och hade enbart positiv erfarenhet av sommaren och ville gärna fortsätta kommande sommar. Detta framkom vid utvärderingen vi hade efter avslutad säsong. Vädret påverkade mindre än vi trodde, vi hade besökare alla dagar. Totalt hade vi 740 besökare under de 29 dagar som vi hade "Öppen kammare". Det blev drygt 25 besökare per dag. Varje

värd hade "Öppen kammare" 1-3 dagar under sommaren och schemalaggningen fungerade. Inga incidenter inträffade.

Dagboken blev även en gästbok som innehåller intressant läsning där besökarnas uppskattning av "Öppen kammare" och värdarnas mottagande står att läsa.

Hur går vi vidare?

Skellefteå Kyrkstads Kammarägarförening vill utöka aktiviteten sommaren 2024 genom att ha "Öppen kammare" måndagar-fredagar kl 11-15 under 10 veckor. Det förutsätter att fler kammarägare ställer upp som värdar, vilket inte torde bli något problem då flera redan har anmält intresse av att delta.

Bygdens politiska centrum

TOMAS MARKLUND, MORÖN

- Det är i dessa förhållanden som den s k "Brännapolitiken" haft sin naturliga förutsättning. Det har varit herrar omkring Prästbordet och Brännan som haft tid och lust att bevista stämmorna, och som följt härav har kommunalpolitikens alla trådar samlats i händerna på ett litet fåtal, som förklarligt nog styrt det hela enligt de önskingar och synpunkter som inom "Brännangruppen" varit förhärskande.

Så skriver Norra Västerbotten i en ledare den 24 oktober 1917.

Det var inte i Bonnstan – men nästan – som dessa herrar träffades. Mötena ägde rum i sockenstugan på den plats där församlingsgården finns än idag.

Från 1865 och fram till den allmänna rösträtten hölls där kommunalstämmor i Skellefteå landskommun, alltså i det geografiska område dit Bonnstan hör. Mellan 15 och 18 gånger per år samlades man, alltså betydligt oftare än dagens kommunfullmäktige som ses ungefär 10 gånger per år. En viktig skillnad är dock att under kommunalstämmornas tid hade man oftast bara ett eller ett par ärenden som skulle diskuteras. Dagens föredragningslistor kan innehålla minst ett 40-tal punkter. Varje ärende skulle då som nu vara förberett av en kommunalnämnd eller kommitté. Idag kommunstyrelsen. Men den viktigaste skillnaden var vilka som fick vara med och besluta i dessa för bygden gemensamma frågor. De allra flesta fick inte alls vara med, de saknade rösträtt i kommunalstämman. År 1899 var det endast 9 procent av landskommunens invånare som hade rösträtt. Inga kvinnor fick rösta förutom änkor och ogifta, om de hade förmögenhet. Det var inte heller så att det bland de röstberättigade fanns likhet. Förmögenheten bestämde inte bara om du hade rösträtt utan även hur många röster du hade. Ett utdrag från 1865 visar till exempel att handlare Markstedt hade 314 röster medan arbetaren Hedström hade en. Reglerna ändrades och utjämnades stegvis för att 1918 nå fram till allmän och lika rösträtt för män och kvinnor. Alltså, som idag, en vuxen människa - en röst.

Fattigvård var 1800-talets viktigaste kommunala uppgift. Fattigauktion var ett av alternativen. Den som krävde lägst ersättning av kommunen fick ansvaret för barnet eller den vuxne. I vår tid, några generationer senare, har vi nog mycket svårt att sätta oss in i hur det kunde kännas att bli utsatt för den be-

dömningen. Av protokollen att döma fick kommunen betala 30-50 Riksdaler per år för ett barn i 10-15 års åldern. Det är svårt att göra en rättvis bedömning av vad summan motsvarar idag men en grov beräkning är att 40 Rdr motsvarar cirka 2.000 kronor.

En annan form av fattigvård var rotegång. Den fattige fick gå mellan bygdens gårdar för att där få mat och husrum. Ett protokollsutdrag från andra halvan av 1800-talet säger att den fattige stannade två dygn per tunnland jord på gården. Två tunnland motsvarar ungefär en hektar. Ju större gård ju större ansvar för denna form av fattigvård.

I det sena 1800-talet, år 1894 beslutade kommunalstämman i Skellefteå att utreda en övergång från utackordering av fattiga till fattiggårdar. Tveksamheten var stor. Det gällde såväl ekonomin som hur pass human det var att samla de fattiga i särskilda gårdar. Inget beslut om ändring togs och lagstiftarna hann före. 1918 förbjöds rotegång och fattigauktioner.

Andra viktiga frågor för kommunalstämman var att bygga vägar. Det var i första hand statens ansvar men ett sätt att påskynda vägbyggandet var att kommunen åtog sig en del av kostnaderna. Till kommunens ansvar hörde att underhålla vägarna samt vinterplogning. I hög grad blev detta ansvar ålagt fastighetsägarna längs vägsträckorna.

En laddad fråga för landskommunens kommunalstämman var placeringen av bibanan från stambanan till kusten. Striden stod främst mellan sträckningen Jörn - Kåge - Skellefteå - Ursviken eller Bastuträsk - Skellefteå - Ursviken. Även en sträckning som främst Burträsk stod bakom var Åsträsk - Burträsk - Skellefteå - Örviken.

Frågan avgjordes genom ett riksdagsbeslut 1907 och den kortaste sträckan Bastuträsk - Skellefteå - Ursviken vann. Men för kommunalnämnden återstod en viktig fråga. Det handlade om att landskommunen

skulle köpa och utan kostnad för SJ överlämna den mark som behövdes för sträckan Bastuträsk - Skelleftehamn. Det var vid den här tiden vanligt att SJ ställde dessa krav.

Frågan var extra laddad för de som bodde i Kågedalen. De hade för några månader sedan fått nej på sin önskan att järnvägen skulle dras från Jörn via Kåge och nu handlade det om ifall de också skulle vara med och betala för en sträckning de inte ville ha.

I två dagar, den 24 och 28 augusti 1907 behandlades frågan. När diskussionen var avslutad fanns det två förslag till beslut. Det ena var grosshandlare Johan Markstedt som tyckte att landskommunen skulle följa SJs krav och lösa in den mark som behövdes för järnvägsbygget. Det andra förslaget kom från hemmansägare NP Lundström i Kusliden vid Kågeälven som tyckte att kommunalstämman inte skulle acceptera de villkor staten ställde för att dra bibanan till kusten.

Att det blev votering var givet. Det var inte möjligt att prata sig samman. Det visade sig att 131 personer hade röstat för Markstedts förslag och 390 för Lundströms. 215 av rösterna var fullmakter från personer som inte var närvarande vid mötet. Men eftersom rösterna vägde olika beroende på innehavarens förmögenhet hjälpte det inte att Lundström hade när-

mare tre gånger så många anhängare. De som röstat för Markstedt förfogade totalt över mer än 32.000 röster medan de som röstat på Lundströms förslag endast hade drygt 11.000 röster.

Ett år senare kom frågan tillbaka till kommunalstämman. SJ hade begärt en precisering av beslutet. De ville bland annat ha 30 meters bredd på hela den 6 mil långa sträckan och även utrymme för bostäder till personal som skulle arbeta längs banan. Denna gång var det så många som kom till stämman att den fick hållas i landskyrkan.

SJ fick som de ville. Men mot beslutet reserverade sig mer än 350 byamän från bland annat Kusmark, Ersmark, Boviken, Storkågeträsk och Storkåge.

I och med den allmänna rösträtten försvann kommunalstämman och ersattes av kommunfullmäktige. Det ledde till att förtroendevalda utifrån valsedlar representerade sin del av landskommunen, självklart också med ansvar för helheten. Men tiden för Brännapolitiken var förbi. Med arvode och reseersättning var det nu möjligt för representanter från hela den vidsträckta kommunen att ta säte i fullmäktige och besluta om vad som var klokt för landskommunens närmare 20 000 invånare.

TOMAS MARKLUND

Bränder i Skellefteå kyrkstad

STIG SANDSTRÖM, ERSMARK

Natten 2-3/9 1835 utbröt eld som helt ödelade Bonnstan så när som på två hus. Orsaken var förmodligen mordbrand. Några fattiga hade tagit sig in i ett stall för att värma sig. Nedan notis i Aftonbladet 18 september 1835.

Natten emellan d. 2 och 3 i denna månad blef Skellefteå kyrkstad lagd i aska. Kyrkostäderna i de äldre socknarne i Westerbotten äro ej obetydliga. De bestå af allmogens såkallade kyrkohus der de vid sina kyrkobesök och under marknader o. s. v. vistas. Dessa hus äro vanligen försedde med de nödvändigaste möbler och sängkläder. Der pläga de ock förvara sina högtidskläder. Städernas handlande hafva ock här gårdar och salubodar, ofta med betydligare varulager som sjöledes försändas emellan marknadstiderna. — Af Skellefteå kyrkstad, som i storlek kunde jämföras med icke de minsta småstäderna i riket, återstå nu, utom kyrkan, prestegårdarne och socknestugan samt posthuset, hvilka byggnader lågo på något afstånd från elden, endast 2:ne hus. Skadan är betydlig och händelsen så mycket rysligare, som den tros hafva tillkommit genom mordbrand. Dock hafva ännu härom, så vidt här är kunnigt, inga närmare upplysningar kunnat vinnas.

Efter branden bad 650 bönder om att få bygga upp nya kyrkstugor. De som bodde minst en mil från kyrkan fick tillstånd (för sådant tillstånd se sid 19) och 1837 kunde den nya kyrkstaden ta form.

De två stugor som klarade sig undan branden flyttades längre österut så att en brand i Bonnstan inte skulle hota kyrkan.

1874 Torsdag 27 maj brann två hus med åtta kamrar i nordöstra kyrkstaden.

1891 Vid elvatiden fredag 26/6 utbröt eld i Hjoggböle-nämndeman Lundströms kyrkokammare. Det blåste en stark ostlig vind, så därmed hotades hela kyrkstaden. Men Skellefteås och Lejonströms brandkår lyckades släcka elden efter det att 10-11 kamrar brunnit ner eller skadats allvarligt.

Orsaken till eldsvådan troddes först ha varit att någon av murstockarna haft ett fel och en gnista kommit in i sågspånsfyllningen under taket. Men det var mordbrand.

Dömd mordbrännare. Den 15 d:s har Skellefteå tingslags häradsrätt dömt förre stämmingsmannen Jakoa Bjurström i Degerbyn för mordbrand, anlagd i ett boningshus i Degerbyn och ett i Skellefteå kyrkstad, samt för anläggande af eld i Degerbyns, Prestbordets och Ersmarks skogar att hållas till straffarbete i 10 år och vara förlustig medborgerligt förtroende i 4 år utöfver strafftiden. — Den dömden förklarade sig nöjd med utslaget.

Bonnstatorget på 30-talet (färglagd)

1937 den 30/7 brann ett dussin hus med cirka 40 kammare och sockenarresten.

Foto: Norra Västerbotten (färglagd)

Vi tvåtiden på natten mot fredagen 30/7 1937 började det brinna i Bonnstan. Nio byggnader vid Bonnstans torg med ett 40-tal kammare ödelades. Dessutom brann den gamla arrestlokalen vid torget upp.

Elden upptäcktes av en person som låg och sov i en byggnad norr om arresten. Han hörde hur det knastrade av eld och sprang halvklädd ut till några gårdar i närheten där han slog larm.

Även i en annan kammare fanns en person. Han vaknade inte av elden utan först när brandmännen störtade in och väckte honom.

Framför allt var det bönder från Kusmark som förlorade sina kyrkstugor. Det hål som uppstod i raden av stugor fylldes genom att husen i tredje raden norr om Långgatan flyttades in där de brinna husen stått.

På den öppna plats som uppstod har det sedan 1953 varit midsommarfiranden.

Skelleftebladet hade 1937-07-30 en utförlig skildring av branden. Här ett utdrag:

Brandkåren var på brandplatsen redan kl. 2,15, men då var redan 4 av kyrkstugorna, bland dem arrestlokalen, övertända. Ett flammande eldhav mötte brandkåren och situationen såg till en början tämligen hopplös ut,

Under befäl av vice brandchefen, fanjunkare Jerth och brandmästare Carlsson igångsattes omedelbart ett energiskt släckningsarbete.

Båda motorsprutorna hade körts ut, först den

ena, och omkring tio minuter senare den andra. Den nya sprutan kördes ned till älvstranden i bortre ändan av kyrkstaden medan den andra sprutan placerades vid älven nedanför Solanderska gården i bondstadens hitre ända, dit det f. ö. var rätt svårt att transportera sprutan på grund av den starka lutningen i älvsslätten.

Sedan drogs slangledningarna fram och inalles utlades mellan 1,100 och 1,200 meter slang, varpå ett intensivt vattenbegjutande av de brinnande byggnaderna kunde ta sin början.

Under det förberedelserna för eldens bekämpande voro i full gång hade ytterligare fem kyrkstugor hunnit bli övertända. Sedan sju kraftiga vattenstrålar satts in mot de olika eldhärdarna lyckades man dessbättre snart kunna hejda den rasande eldens framfart och branden kunde begränsa till de stugor, som redan fattat eld.

Till all lycka rådde fullkomlig vindstilla varför begränsandet av elden lycklig kunde genomföras trots den täta bebyggelsen.

När elden var begränsad vid 5-tiden på morgonen var emellertid 9 stugor lagda i ruiner innehållande sammanlagt ett 40-tal olika kammare

STIG SANDSTRÖM

En kammare bland andra

KALLE BOSTRÖM, ERIKSLID

1968 och 1969 blev två av mina bästa år!

Först träffade jag min kära hustru skyltsöndagen 1968 och året därefter fick jag köpa Bonnstads-kammaren på min mors släkts sida.

Kammaren hade de senaste ca 100 åren ärvts av min morfars far, min morfar och hans syskon och deras ätteläggar. Då morfar avled så stod så min mor som delägare.

FN-soldat

Under våren sommaren 1968 så jobbade jag som FN-soldat. Nu medgav tjänsten ute på posteringar att jag kunde skriva brev hem till alla möjliga vänner och bekanta eftersom det fanns gott om tid.

Givetvis skrev jag även till morfars syskon. När jag kom hem så blev jag hembjuden på kaffe till mina gamla släktingar för att berätta om hur det var i FN.

Efter ett tag så kom vi in på det här med vem som kunde tänkas ta över deras och min mors andelar i bonnstads-kammaren.

Just då fanns det 10 000:- sparade FN-slantar på mitt konto så jag erbjöd mig direkt att köpa. ”Bestäm priset så köper jag den gärna” - svarade jag.

Efter lite rådgörande så tyckte de att 700:- var ett bra belopp. - Men då får du inte sälja den under din livstid – var förutsättningen.

Jag köper direkt sa jag!

En snabbräkning för mig själv sa 4200:-. MEN innan ”affären var avslutad” fortsatte mina gamla släktingar: ”Det är svårt att dela på 700:- - kan vi inte säga 150:- per andel i stället.....”!!

Dagen efter åkte jag runt med ett överlåtelsekontrakt och betalade kontant. Mor var så glad att hon efterskänkte sin andel under förutsättning att mina syskon skull få en nyckel var så de kunde disponera bonnstan under min livstid.

Brand och nybygge

1835 brann ju de flesta bonnstadshusen som då i huvudsak fanns intill vår vackra landskyrka. Nu skulle bonnstan byggas upp igen, men längre från kyrkan.

Det började med en anfader som hette Carl Erik Karlsson. Tillsammans med tre andra grannar i Skramträsk så byggde de först upp huset hemma i byn.

Därefter märktes stockarna upp, varefter man monterade ner huset och körde med häst, stock för stock, de två milen dit där kamrarna står idag.

Givetvis var huset delat i fyra kammare med separat ingång till varje

Här har våra släktingar fått husera i generationer

Carl Erik Carlsson var ju den förste ägaren. Han fick två söner, varav den ena hette Daniel och blev min morfars far.

Därefter morfar Oskar Danielsson och sedan min mor Helga.

Det sitter i väggarna

När man besöker bonnstan idag kan man i andanom föreställa sig hur mina förfäder varit små, busat runt i kammaren och lyssnat på de äldre om allt som hänt och inte hänt. Sedan har de vuxit upp och fört allt spännande vidare till nästa generation om vad som timat. Dessutom får **mina** efterkommande knyta samma band till historien som jag fått.

Till höger ett exempel på ett sådant tillstånd som gavs för att få att bygga upp en kyrkstuga efter branden 1837.

Konungens Befallningshafvande i Westerbottens Höfdingedöme Resolution uppå Gustaf Mattsson i Skråmträsk, skriftligen gjorda ansökning, att få upföra en Kyrbobysstuga och ett Stall, å den plats inom Skellefteå prästebords område, som till dylika byggnader, vid anställd behörig Syn i Krono och Consistorie Ombuds närvaro, blifvit upplåten; Gifren å LandsCancelliet i Umeå den 10 November 1835.

Alldenstund Sökanden Gustaf Mattsson styrkt sig under serskild Rök, ega 3/16 Mantal af Skatte Hemmanet No 2 i Skråmträsk och dess dertill hörande Bohlstad är belägen öfver en mil från Skellefteå Kyrka; för den skull verkar han, enligt Kongl. Majts Nådiga Bref av den 6 Maji 1817, härigenom berättigad att å den tomt, hvilken, efter skeende lottning eller öfverens- kommelse, kan honom tillfalla, uppföra en Kyrkobys stuga och ett Stall af den storlek som vid fastställelsen af Kyrkostads regleringen kommer att bestämmas, emot noga iakttagande av följande vilkor och förbehåll neml:

1o Att ifrågavarande Kyrkobyshus af bemälde Gustaf Mattsson får bibehållas, så länge det finnas brukbara, men inga andra å tomten upföras, eller köp om desamma slutas, utom Konungens Befallningshafvandes tillstånd, derest de ej åtfölja lagligt ombyte a fegare till ofvannämnde fastighet, och uti Afhandlingen uttryckligen uptager.

2o Att inga slags handelsvaror får mellan marknaderne i sagde hus till salu hållas, och bör stugan emellan de tider, då egaren eller dess husfolk, ankommer till Kyrkstaden för Gudstjenstens beivande, ovillkorligen vara obebodd och tillsluten, vid ansvar af de till salu hållne varornas förlust, jämlik 17. Cap 1.§. Handels Balken samt 3 R 16 s. böter, såväl för husegaren som den Inhysning sig der bosatt, hvilken sednare äfven skall derifrån genast utvråkas.

...

4o Att Prästebords innehafvaren såsom ersättning för tomten eller platsen, bibehåller vid sin gamla rätt, att låta afhämta samt å Boställets egor använda all den på tomten fallande Spilling, hwadan husegaren förbjudes att derutinnan göra honom något intrång, vid 10 Daler Silfvermynt bot, och ersättnings skyldighet samt

5o Att Husegaren med öfrige innehafvare af Kyrkobysshus, deltagar uti kostnaden för den vakthållning, som Kyrkostaden till äfventyrs kan erfordras, vid annan tid, än under Marknaderne, behörigen underhåller öförmäldte hus, till undvikande af farhåga för eldsvåda, och besörjer erforderlig renhållning å gatan invid tomten.

År och dag som ofvan
? Schmidt

Vidi d. 7 Julii 1837

N, Nordlander

Magnus Wilh. Cygneus

Midsommar igen...

Foto: Torbjörn Gustafsson

Besök gärna den lokalhistoriska portalen: lokalhistoriaskelleftea.se

Pris 60 kr

Skelleftebygden